

הרב חיים תנחום כהן
חבר הכולל העליון ע"ש וקסנר

לכבוד מורי זקני הר"ר אלימלך
בן ר' משה שכטר שליט"א
אשר מילדותו ועד כה
למד ולימד תורה במסירות נפשו
באתרא הדין ומעבר לים קדמה.
העמיד תלמידים הרבה
ושם שמים נתאהב על ידו.

יה"ר שיברכהו הקל חונן הדעת
ויאריך ויבוא בימים
להבין ולהשכיל באמרת ה' צרופה
להמשיך בעבודתו בקודש
ולרוות רוב נחת מצאצאיו ומתלמידיו
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.
אכ"ר.

בדין קטן שנולד או הגדיל בשנה מעוברת

-א-

אי' במגילה (ב:) כתיב אלה המצוות מכאן שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ועי' ברשב"א שמה (ד"ה הא דאקשי') דהקשו בעלי התוס' וז"ל, והא איכא למאן דאמר התם בסנהדרין פ' כהן גדול דעזרא שינה הכתב כשעלה מבבל דלמה נקרא אשורי שעלה עמהם מאשור. ותירצו דהתם מקרא אשכוח ודרוש דכתיב וכתב לו את משנה התורה ודרש' מינה כתב העשוי להשתנות, עכ"ל. כלומר, דאיכא למ"ד בסנהדרין (כא.) דהתורה ניתנה בכתב עברי, ובימי עזרא התחילו לכתוב בכתב אחר והוא כתב אשורי. והקשו בעלי התוס' דהיאך היה כח ביד עזרא לשנות דיני התורה לענין סת"ם וכדומה. ועל זה תירצו, דשינוי הכתב הזה כלול כבר בתורת משה, וא"כ לא נשתנו דיני התורה בזה מכפי שניתנו למשה.

בס' בעקבי הצאן (רס"י ב') הביא מו"ח הגר"צ שכטר שליט"א שכמו"כ הקשה בס' העיקרים (מאמר ג' פט"ז) ממצוה אחרת אשר ג"כ לכאורה נשתנתה, דעי' רמב"ן עה"פ החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות י"ב ב') דפשוטו של מקרא הוא מצוה שימנו אותו ישראל חדש הראשון, וממנו ימנו כל החדשים שני שלישי וכו', כדי שיהיה זה זכרון בנס הגדול וכו', ועל כן אין לחדשים שם בתורה אלא יאמר בחדש השלישי, וכו'. וכבר הזכירו רבותינו זה הענין, ואמרו שמות החדשים עלו עמנו מבבל, כי מתחלה לא היו להם שמות אצלנו כו' אבל כאשר עלינו מבבל ונתקיים מה שאמר הכתוב ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את בני ישראל מארץ צפון, חזרנו לקרא החדשים בשם שנקראים בארץ בבל להזכיר כי שם עמדנו ומשם העלנו הש"י, עכ"ל הרמב"ן. וצ"ע, דבזה"ז אין נוהגים מצוה זו לקרוא לכל חודש במספרו מניסן, והיאך נשתנה הך דין דאורייתא.

וכתב מו"ח, דאין ליישב דליכא נפק"מ להלכה בשינוי השמות, ושכל ענייני הלוח לא נשתנו מכפי שהיו קודם הנהגת השמות הבבליים, דהלא כשנחלקו התנאים במגילה (ו): באיזה אדר קורין את המגילה בשנה מעוברת, חד מ"ד יהיב טעמא דאין מעבירין על המצוות, ואע"ג דהך טעמא שייך רק לקיום מצוות היום. ומשמע דאילו היו"ט הוא בתרוייהו, ולא נחלקו אלא על זמן קיום מצוות היום. (ומשל למהד"ד, דכל ז' ימי הפסח יו"ט נינהו ומ"מ המצוות אינן נוהגות אלא בליל ט"ו בלבד.) ועכ"פ חזי' דתרוייהו אית להו דין אדר בזה"ז, ולכן הוא די"ד אדר א' וי"ד אדר ב' שניהם פורים נינהו. וא"כ צ"ל דנשתנה הלוח מכפי שהיה, דזה פשוט דהחודש הי"ב והחודש הי"ג לא היו זהים זל"ז בימי משה רבנו.

ושוב הציע מו"ח שני תירוצים אחרים. חדא, י"ל דהזיהוי הזה של שני האדרים אינו אלא לגבי דינים דרבנן כגון פורים, דהם אמרו והם אמרו, אבל איה"נ דלגבי דינים דאורייתא אין זיהוי והשוואה אפילו בזה"ז בין אדר א' לאדר ב', בין החודש הי"ב לחודש הי"ג, וכמו שהיה בימי משה. ועוד י"ל באופן אחר, דבאמת נשתנו הדינים מכפי שהיו בימות משה רבנו, אלא דשינוי זה כבר נכלל בתורת משה (וכמו שתירצו בעלי התוס' לעיל לגבי שינוי הכתב), כלומר די"ל דקרא דדברי קבלה דלא יאמר עוד חי ה' וגו' **מגלה** על גדר הדין דאורייתא דהחדש הזה, דאין גדרו לעשות זכר בלוח לגאולת מצרים, אלא גדרו שנעשה זכר בלוח לגאולה האחרונה. ולכן משנגאלו מבבל נהפך הדין דאורייתא ומעתה א"צ אלא לעשות זכר לגאולת בבל בלבד, ושפיר נשתנה מכפי שנהגו בימי משה. ונפק"מ בין שני התירוצים למי שנולד באדר בשנה פשוטה והגדיל בשנה מעוברת, דזה פשוט דבימי משה רבנו מי שנולד בחודש הי"ב הגדיל בחודש הי"ב ולא בי"ג, ומ"מ נחלקו הפוסקים בזה, דשי' מוהר"ש הלוי (בשו"ת חלק או"ח סי' ט"ז, והו' בפר"ח לאו"ח סי' נ"ה ס"י ובשער"ת שמה סקי"א) כן היא דנעשה בר מצוה באדר א', אך הרמ"א (שם) הביא בשם שו"ת מהר"י מינץ (סי' ט') דנעשה בר מצוה באדר ב'. ולכאורה בהא פליגי, דהר"ש הלוי ס"ל כתי' א' הנ"ל, דלגבי דינים דאורייתא אין שינוי בלוח, ועדיין נעשה גדול בחודש הי"ב הוא חודש אדר א', ואילו המהר"י מינץ והרמ"א ס"ל כתי' ב' דנשתנה הלוח ונזדהה אף אדר ב' עם אדר, ולפיכך נעשה גדול בזה"ז באדר ב'. עכ"ד מו"ח, ועיי"ש בהרחבה.

אך דא עקא, דצ"ע אתירוץ השני דנשתנה הלוח, דאפילו תימא דגדר הדין דהחדש הזה הוא שנעשה זכר בלוח לגאולה האחרונה, ולא דוקא לגאולת מצרים, מ"מ זה יפרנס רק מה שאין אנו **קוראים** לחדשים בזה"ז בשמות אשר קראו להם בימות משה רבנו, הראשון והשני וכו', אלא ניסן אייר וכו' (וניהוג דין זה הלא כו"ע מודו ביה דאמנם נשתנה, וכהסבר הרמב"ן). אבל לכאורה אין מקור שישתנה **מבנה** הלוח ויחס החדשים זל"ז, ומהיכא תיתי דבימי עזרא נתחדש לזהות את החדשים הי"ב והי"ג, חודש אדר וחודש תליסר, והלא אין בזה משום תוספת זכר לגאולת בבל.

אלא טפי נראה דכו"ע אית להו כתי' א' הנ"ל, דבאמת לא נשתנה מבנה הלוח דאורייתא מכפי שהיה בימי משה רבנו, ונמצא דנחלקו המהר"י מינץ ור"ש הלוי אף לגבי הדין בימי משה, דהלא לא נשתנה מאז ועד עתה. ושוב צ"ב בשי' המהר"י מינץ, דהנולד אז בחודש הי"ב בשנה פשוטה אמאי לא יגדיל בשנה מעוברת עד שיגיע החודש הי"ג.

והנראה בזה, דהנה תנן בערכין (לא). דהמוכר בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל כל י"ב חדש [כדכתיב בפ' בהר] וכו', כשהוא אומר [עד מלאות לו שנה] תמימה להביא את חודש העיבור, ופירש"י שאם היתה שנה מעוברת אינה נחלטת עד י"ג חדש, ע"כ. והיינו דאע"ג דבעלמא גדר שנה הוא י"ב חודש, הכא נתחדש מכח גזיה"כ דתמימה דלפעמים גדרה י"ב חדש ולפעמים י"ג, דבשנה מעוברת גדר שנה הוא י"ג חדש 1 (ויתבאר עוד להלן). ואי' עלה (לא): מכר שני בתי ערי חומה אחד בט"ו באדר הראשון ואחד בא' באדר

השני, זה שמכר לו באדר השני כיון שהגיע יום א' באדר של שנה הבאה עלתה לו שנה, זה שמכר לו בט"ו של אדר הראשון לא עלתה לו שנה עד ט"ו באדר של שנה הבאה, מתקיף לה רבינא ולימא ליה [לוקח ראשון ללוקח שני] אנה קדים שחין נורא מקמא דידך [השתמשתי בבית קודם ממך, ושלך נחלט בא' באדר ושלי לא תיחלט, בתמיהה], משום דאמר ליה את נחתת לעיבורא ואנא לא נחתית לעיבורא, ופירש"י נכנסת ב**חודש** העיבור לפיכך תפסיד, דתמימה כתיב ליתן לו חודש העיבור, אבל אני לא נכנסתי בו, ע"כ. [וכן הוא נמי לשון הרמב"ם (הל' שמיטה ויובל פי"ב הל' ו'), מפני שירד הלוקח [הראשון] ב**חדש** העיבור. [ובביאור חידה זו ששנת הלוקח השני נגמרת קודם שנת הלוקח הראשון, עי' פר"ח (או"ח סי' נ"ה ס"י) שהוכיח מתוס' ר"ה (יט: ד"ה אדר) דאדר א', החודש הי"ב שבשנה מעוברת, הוא החודש הנוסף עפ"י דין [2](#) (ולכן הוא דאדר א' יש לו ל' יום ואילו אדר ב' יש לו כ"ט כמו באדר שבשנה פשוטה). ודין תמימה הוא, דכל שנה שיש בה חודש העיבור או מקצתו, יש לה י"ג חדש ולא י"ב. ולכן אתי החשבון בגמ' ערכין, דהמוכר הראשון שהתחיל בחודש העיבור (אדר א') בעי י"ג חדש, ונמצאת שנתו נגמרת באדר הבא. ואילו המוכר השני שהתחיל בחודש שלאחריו (אדר ב') אין שנתו כוללת אף קצה החודש הנוסף ולכן שנתו התמימה היא רק י"ב חדש ונגמרת ג"כ באדר הבא. [וכן משמע טובא מירוש' מגילה (פ"א ה"ה) הו' בתוס' ובפר"ח, עיי"ש היטב. [ונמצא ששתי השנים נגמרות באדר לא משום דאדר מקביל לתרוייהו, לאדר א' ולאדר ב', אלא משום דכן אתי החשבון, ודלא כמש"כ בזה הגר"ח קניבסקי בדרך אמונה (הל' שמו"י פי"ב ריש סקכ"ח) דאדר בשנה פשוטה עומד במקום שני האדרים.

ועיי"ש בשטמ"ק (לא: אות ח') בשם ר' אלחנן והרא"ש, דילפי' כן גם לדין י"ג שנה ויום א', דגם הוא בעי שנה תמימה. ולפי"ז שפיר הוציא האגור (בס' החזון סי' א') מסוגיא דערכין דהוה"נ בשני נערים שנולדו בשנה מעוברת, הראשון בט"ו לאדר א' והשני בא' לאדר ב', והגדילו בשנה פשוטה, דהנולד ראשון אינו נעשה בר מצוה עד ט"ו אדר, ואילו הנולד שני נעשה בר מצוה מא' אדר, וביאור הדין כביאור דינא דגמ' בבתי ערי חומה.

והשתא נחזור למח' המהר"י מינץ והרמ"א נגד הר"ש הלוי, שהיא בצירוף ההפוך, דהנער נולד באדר בשנה פשוטה ונעשה גדול במעוברת. לפי שי' חכמי אשכנז שביארנו לעיל לכאורה יגדיל באדר ב', החודש הי"ג, דהלא השנה הי"ג נכנסת בסופה לאדר א' שהוא החודש הנוסף, וכיון דנחתת לעיבורא שוב נהפך גדר השנה הזו להיות י"ג חדש, וכמשנ"ת לעיל, והרי י"ג חדש נגמרים באדר ב'. וזוהי שי' המהר"י מינץ והרמ"א, דנעשה בר מצוה באדר ב'. [3](#)

ואילו בשי' הר"ש הלוי יש לבאר, דאיהו פליג ביסוד על חכמי אשכנז, דאינהו ס"ל דדין י"ג שנה ויום א' תלוי במשך זמן, בדין שנה, שנעשה גדול לאחר שעברו י"ג שנים (תמימות), [4](#) ואילו הר"ש הלוי ס"ל דנעשה גדול בבוא יום ההולדת הי"ג שלו, והיינו דתלוי בתאריך המסויים אשר בו נולד. וזהו בודאי בחודש הי"ב (אדר א'), וכמו שבי' מו"ח לעיל. וזהו כמו בימים טובים, דתלויים נמי בתאריך מסויים, אלא דלגבי פורים דרבנן הם אמרו והם אמרו דהחודש הי"ב והחודש הי"ג מזדהים זה עם זה מדרבנן, ונמצא די"ד אדר א' וי"ד אדר ב' תרוייהו אית להו דין תאריך י"ד אדר. משא"כ בדאורייתא, דלא נשתנה מבנה השנה מכפי שהיה קודם גאולת בבל, וכמשנ"ת, ולכן החודש הי"ב שבשנה פשוטה זהה רק עם החודש הי"ב במעוברת ולא עם החודש הי"ג שבמעוברת, וכמש"כ מו"ח (דמו"ח הניח בפשיטות כצד הב'), די"ג שנה הוא דין בתאריך מסויים). [5](#)

השו"ע (או"ח סי' נ"ה ס"י) פסק סתמא כדברי האגור, והרמ"א שמה הכריע כדברי המהר"י מינץ, והיינו דתרוייהו נקטו כשי' חכמי אשכנז, והוא צד א' הנ"ל די"ג שנה תלוי במשך זמן של י"ג שנים תמימות, ואינו תלוי בהגעת תאריך הלידה. והנה השו"ע איירי בנולד במעוברת והגדיל בפשוטה, והרמ"א והר"ש הלוי דנו בנולד בפשוטה והגדיל במעוברת. ונחלקו האחרונים בציור שלישי, שנולד באדר א' (במעוברת) וגם נעשה בר מצוה בשנה מעוברת. עי' מג"א (סק"י) דאע"ג דנולד באדר א' מ"מ נעשה בר מצוה באדר ב', והשיגו עליו כמה אחרונים (הו' בבאר היטב סקי"א) דזהו היפך הסברא, אלא ודאי דהנולד באדר א' נעשה בר מצוה באדר א' והנולד בב' נעשה בר מצוה בב', דאדר א' שנולד בו מקביל לאדר א' לאחר י"ג שנים, ואדר ב' מקביל לאדר ב'. ולכאורה שפיר קמקשו, אך לפי דברינו הנ"ל, הלא השנה הי"ב משנולד (באדר א') נגמרת באדר, וכדברי האגור עפ"י גמ' ערכין, והשנה הי"ג התמימה מתחילה אז באדר ונגמרת באדר ב', וכדברי הרמ"א. ונמצא דדברי המג"א עולים כפתור ופרח. וכן משמע מלשון המג"א עצמו וז"ל, מי שנולד בשנה פשוטה אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני כמו שכתב בהג"ה, וא"כ גם זה אע"פ שנולד בשנת העיבור מ"מ אשתקד היתה שנה פשוטה ונעשה בן י"ב באדר סתם א"כ לא מלאו לו י"ג עד אדר השני, וכן משמע סוף ערכין דבעי' שנה תמימה, ומאי שנא שנת י"ג מכל השנים דשנת העיבור בת י"ג חודש, וכו', לכן נ"ל דנעשה בר מצוה באדר שני, עכ"ל. והא דהקשו עליו דמסתבר דהנולד באדר א' נעשה בר מצוה באדר א', הכי מסתבר טובא לפי הבנת הר"ש הלוי, דבעי' הגעת התאריך שנולד בו, דלפיו ודאי אזלי' בתר ההקבלה (וכלשון הדרך אמונה הנ"ל), ונימא דאדר א' מקביל לא' וב' לב', ויום הולדתו חל בחודש שנולד בו. אבל המג"א דן עפ"י הבנת חכמי אשכנז דבעי' י"ג שנים (תמימות), וכהכרעת המחבר והרמ"א, וכיון דאיכא חודש העיבור תחלה וסוף, השנים הא' והי"ג תרוייהו בנות י"ג חודש נינהו, וא"ש דהנולד באדר א' נעשה בר מצוה באדר ב'.⁶

1. בשטמ"ק (לא: ריש אות ח') דייק מהמשך הגמ' שמה דבכהת"כ ליכא דינא דשנה תמימה אלא היכא דאיכא ילפותא מסויימת מבתי ערי חומה. כלומר, דאיכא תרי גווני שנה, ושנה סתם דבכהת"כ היא של י"ב חודש ואע"פ שנתעברה. והנה העירני ידידי הרב עזרא יאיר שברץ, דבס' הלכות מדינה (הו' באוצר הפוסקים סי' ס"ד סק"ד אות י"א) הבין בלשון תוספתא סוטה (פ"ז סוף הל' ט"ו, וכן עיי"ש בסוף הל' י"ב) דשנה ראשונה דחתן היא של י"ב חדש ואפילו אי נתעברה. ולפי דברי השטמ"ק א"ש, דלא גמרי' חתן מבתי ערי חומה וא"כ אינו תלוי בשנה תמימה אלא בשנה סתם. [ואגב, לפי דעת ההל' מדינה שפיר י"ל דדין י"ב חודש דאבילות נתקן כעין דאורייתא דשנת החתן].
2. ומה שנחלקו התנאים בנדרים (ג.ס.) לגבי שטרות ונדרים, ענין אחר הוא, דאינהו איפלוג איזהו החודש הנוסף בלשון בנ"א, וכמו ששמעתי ממו"ח בשם ביאור הגר"א לאו"ח (סי' תקס"ח ס"ז), ואילו הכא איירי' בחודש הנוסף עפ"י דין.
3. שוב בא לידי ס' שו"ת מוהר"ש הלוי, ומצאתי כעין דברים אלו במש"כ איהו (בד"ה וגם נראה) בביאור שיטת המהר"י מינץ החולק עליו, וז"ל הר"ש הלוי, גבי הנער בעינן י"ג שנים שלמים, ושנים שלמים נמנים מחדשים ויש שנה מי"ג חדשים ויש מי"ב, וכיון ששנת י"ג היה מי"ג חדשים צריך להמתין עד סוף אותה שנה, עכ"ל. 4. ועיי"ש בס' בעקבי הצאן (הע' ב') מה שהביא בזה בשם האריז"ל.
5. וכמו"כ עי' מש"כ מו"ח במי שנולד באדר ב' והגדיל בשנה פשוטה, דבימי משה רבנו היה נעשה בר מצוה בר"ח ניסן, דבכל חודש אדר אכתי לא הגיע החודש הי"ג. כ"ז אמנם א"ש לפי שי' הר"ש הלוי, דדין י"ג שנה תלוי בהגעת תאריך מסויים.

6. ועי' למו"ח שחושש לשי' המג"א מטעמא אחרניא.